

SOSYAL EDEBİYAT**SE1-Sözlü anlatımlarla 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan'da Türklere uygulanan asimilasyon politikaları****Hasan DEMİRHAN¹**

APA: Demirhan, H. (2019). Sözlü anlatımlarla 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan'da Türklere uygulanan asimilasyon politikaları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 274-284. DOI: 10.29000/rumelide.580578

Öz

Bulgaristan kurulduğu 1878 yılından itibaren homojen bir ulus oluşturmayı hedefledi. Bu amaç uğruna ülkesinde Osmanlı yönetimi altında asırlarca huzur içinde yaşayan azınlıkları asimile çabasına girişti. Bulgaristan'daki bu asimilasyon politikası planlı ve sinsice yürütüldü. Makedon, Pomak ve Roman gibi küçük azınlıkların asimilasyonu gerçekleştirildikten sonra en büyük nüfusa sahip olan Türklerin asimilasyonuna başlandı. İlk olarak Türklerin okulları devletleştirildi, toprakları ellerinden alındı, okullarda din dersleri kaldırıldı, camiler kapatıldı. Türkler gelenek ve göreneklerinden uzaklaştırılmaya çalışıldı. Bu zorbalıklarla karşılaşan Türkler, 1950 ve 1969-1978 yılları arasında iki kez kitlesel olarak Türkiye'ye göç etti. 1984 yılının Aralık ayında Bulgar Komünist Parti yöneticileri Bulgaristan'daki Türklerin aşlının Bulgar olduğunu iddia eden Yeniden Doğuş Sürecini /Soya Dönüş Süreci'ni başlattılar. 1985 yılının Mart ayına kadar Bulgar nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturan tüm Türklerin isimlerini Bulgar isimleri ile değiştirdiler. Türkçe konuşmak, camiye gitmek, çocukları sünnet ettirmek, kurban kesmek, kısacası Türklere ait olan tüm dini ritüeller, gelenekler ve görenekler yasaklandı. Asimilasyon politikalarına direnen Türkler cezaevlerine, toplama kamplarına ve sürgünlere gönderildiler. Türkiye Bulgaristan'da yaşanan bu zalimliğe tepki gösterdi. Halkımız ülkemizin büyük illerinde gösteriler ve protesto mitingleri düzenledi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti birçok uluslararası kuruluşa başvurarak Bulgaristan'da soydaşlarımıza yapılan asimilasyonu durdurmak için girişimlerde bulundu. 1989 Mayıs ayında Bulgaristan'da yapılan haksızlıklara karşı protestolar başladı ve kısa bir süre sonra Bulgar Komünist Parti yöneticileri soydaşlarımıza Türkiye'ye göç etme izni verdi. 2 Haziran 1989 tarihinden itibaren soydaşlarımız yüzlerce yıldır vatan bildikleri toprakları terk ettiler ve Türkiye'ye göç ettiler.

Anahtar kelimeler: Bulgaristan, asimilasyon politikaları, göç.

Assimilation policies applied to Turks in Bulgaria between 1984-1989 with verbal lectures**Abstract**

Since its establishment in 1878, Bulgaria has aimed to create a homogeneous nation. For this purpose, Bulgaria strived to assimilate the minorities in the country who lived peacefully under Ottoman rule for centuries. This assimilation policy in Bulgaria was carried out in a planned and insidious manner. After the assimilation of minor minorities such as Mecedonians, Pomaks and Romany, the assimilation of Turks with the largest population started. First of all, the schools of the Turks were

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (Kırklareli, Türkiye), hasandemirhan_@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5868-8317 [Makale kayıt tarihi: 27.05.2019-kabul tarihi: 16.09.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580578]

nationalized, their lands were taken away, religion courses were removed in schools and mosques were closed. Turks were tried to be removed from their traditions and customs. Facing this despotism, Turks migrated to Turkey massively twice in 1950 and between 1969-1978. In December 1984, the leaders of the Bulgarian Communist Party launched the Re-birth Process/, which claims that the Turks in Bulgaria were originally Bulgarians. Until March 1985, they changed the names of all the Turks, who made up about 10% of the Bulgarian population, with Bulgarian names. Speaking Turkish, going to the mosque, circumcising the children, sacrificing, in short, all the religious rituals, traditions and customs belonging to the Turks were banned. The Turks who resisted the assimilation policies were sent to prisons, concentration camps and exiles. Turkey reacted to the brutality that occurred in Bulgaria. Our people organized demonstrations and protest demonstrations in the major provinces of our country. The Republic of Turkey has made attempts to stop the assimilation of our compatriots in Bulgaria referring to many international organizations. In May 1989, protests against the injustice in Bulgaria began and shortly after Bulgarian Communist Party officials gave permission for our compatriots to emigrate to Turkey. Since June 2, 1989, our compatriots have abandoned the land they know as their homeland for hundreds of years and emigrated to Turkey.

Keywords: Bulgaria, Assimilation Policies, Migration

Giriş

Bulgaristan Devleti beş asırlık Osmanlı idaresinin ardından 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nin neticesinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik olarak kuruldu. Ayastefanos Antlaşması'nda kurulmasına karar verilen Bulgaristan'ın sınırları, Tuna Nehri'nden Rodop Dağları'na kadar; Karadeniz'den bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'ni kapsayan Morova, Vardar Vadilerine kadar uzanan ve Ege Denizi kıyısında Ustruma Nehri'nden Selanik'e kadar olan sahil şeridi ile iç kısımlarda Manastır ve Ohri'ye kadar olan bir bölgeydi (Crampton, 2007, s. 100). Ancak savaş sonunda Rusya'nın yardımlarıyla kurulan büyük Bulgaristan, başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın büyük devletlerinin tepkisini çekti. Avrupalı Devletler kurulan büyük Bulgaristan'ın Balkanlar'da ve Ege'de güç dengelerini Rusya'nın lehine bozabileceğinden endişelidiler. Bu endişelerini yüksek sesle dile getirdiklerinde Almanya, Avrupa Devletleri ile Rusya arasında arabulucu oldu ve tarafların rızasıyla 13 Haziran 1878 tarihinde Berlin'de bir kongre topladı. Berlin Kongresi'ne tüm garantör devletler² ve Osmanlı delegasyonu katıldı (Kemaloğlu, 2012, s. 25). Konferansın sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile kurulan Bulgaristan Prensiği, Tuna Nehri ve Balkan Dağları arasında kalan küçük bir alanda sınırlandırıldı. Balkan Dağları ve Rodoplar arasında kalan bölge, Doğu Rumeli Vilayeti adı altında Osmanlı Devleti'ne bağlı otonom bir eyalet olarak düzenlendi. Makedonya bölgesi reform yapmak kaydıyla Osmanlı İdaresi'ne bırakıldı. Berlin Antlaşması ile sınırları küçültülen Bulgar Prensiği'nde Müslümanların ve Gayr-i Müslimlerin nüfus oranlarında bir denge söz konusuydu. Rusçuk'taki İngiliz konsolosu Sir R. Dalyell'in 1869 tarihli gizli raporuna göre Tuna Vilayeti'nde 1.640.000 Türk, 1.725.000 Bulgar ve diğerleri başlığı altında (Romen, Çingene, Rus, Yahudi ve Ermeni) 135.000 olmak üzere toplam 3.500.000 nüfus yaşıyordu. Yine Rusçuk'ta M. Aubaret'in 1876 tarihli raporuna göre de Tuna Vilayeti'nde 1.120.000 Türk, 1.130.000 Bulgar ve diğerleri başlığı altında da 103.500 nüfus yaşıyordu (Yıldırım, 2018, s. 48-51). Nüfus oranları yarı yarıya olmakla beraber bölgedeki işlenebilen toprakların %70'i Türklerin elindeydi (Kemaloğlu, 2012, s. 26).

Bulgar milliyetçilerine göre sahip oldukları bu nüfus istatistikleriyle modern kültürel, ya da siyasi anlamıyla bir ulus devleti kurmak imkansızdı. Bunun üzerine harekete geçen Bulgarlar sınırları içinde

² Garantör Devletler Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere ve İtalya.

yaşayan ulusal azınlıkları katletmeye ve onları göçe zorlayarak etnik olarak Bulgar olan homojen bir ulus inşası sürecine giriştiler(Karpat, 2010, s. 413). 1879 yazında Rus orduları Bulgaristan'dan çekip gittikten sonra Türk azınlığına karşı Bulgar terörü başladı. Bulgaristan'ın Türk bölgesinde hemen sıkıyönetim ilan edildi. Ama bu alışılmamış, garip bir sıkıyönetim rejimiydi. Türklerin silahları toplandı, silah taşımaları, kendi aralarında toplanmaları, geceleri sokağa çıkmaları yasaklandı. Buna karşın Bulgarlar toptan silahlandırılmış ve irili ufaklı silahlı çeteler halinde Türk köylerine saldırmaya başlamışlardı. Her gece bir Türk köyüne saldırıp hali vakti yerinde olan Türk evleri basılıyordu. Evleri basılan Türk ailelerinden işkencelerle paraları alınıyor, hayvanları ahırlardan sökülüp götürülüyordu. Karşı koyanlar ölesiye dövülmekte, yaralama ve öldürme olayları birbirini izlemekteydi. Bulgar çeteleri uluorta Türkleri tehdit ederek, tezelden Bulgaristan'dan çekip gitmelerini yoksa başlarına daha büyük belalar geleceğini söylüyorlardı. Türk halkının Bulgar resmi makamlarına şikayetlerindende bir sonuç çıkmıyordu(Şimşir, Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, 1992, s. 50). Bu zulüm altında Bulgaristan'da yaşayan Müslümanlar Türkiye'ye göç etmek için harekete geçmek zorunda kaldılar. 1877-1893 yılları arasında 767.339, 1893-1902 yılları arasında ise 70.603 soydaşımız Osmanlı topraklarına göç etti(Yıldırım, 2018, s. 55). Bu göçler Bulgaristan sınırları içinde Türkleri azınlık durumuna düşürse de yine de büyük bir Türk kitlesi Bulgaristan'da yaşamaya devam etti.

1909-1944 yılları arasında Türkler üzerindeki Bulgar baskısı

Berlin Antlaşması (1878) ile özerk bir prenslik olarak kurulan Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan iç karışıklıklardan istifade ederek bağımsızlığını ilan etti. Osmanlı Devleti, 1909 yılının Nisan ayında imzalanan İstanbul Protokolü ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. 1912 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Balkan Savaşları'nda karşı karşıya geldi. Bu savaş esnasında Bulgaristan, ülkesinde azınlık statüsünde bulunan Türklerin mallarına el koymaya, cami ve vakıfları yıkmaya, Müslümanları zorla Hıristiyanlaştırmaya başladı(Demirhan, 2017, s. 363). Bu dönemde sayısını kesin olarak bilememekle birlikte Bulgaristan'dan yaklaşık olarak 200.000 Türk'ün Türkiye'ye göç ettiği tahmin edilmektedir (Yıldırım, 2018, s. 58).

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Bulgaristan, müttefik olarak İtilaf Devletleri'ne karşı savaştılar. Savaşın sonunda Bulgaristan'da Aleksandr Stambuliyski yönetiminde Çiftçi Partisi (1914-1923) iktidara geldi. Stambuliyski savaş sonunda yapılan uluslararası antlaşmaların azınlık kararlarına uydu ve Bulgaristan'da yaşayan Türklerin yaşam standartlarında bazı düzenlemeler yaptı. Bu dönemde özellikle Türk azınlık eğitimi konusunda önemli yenilikler göze çarpmaktaydı. Ancak 1923 yılında Çiftçi Partisi Hükümeti bir darbe ile devrildi ve Stambuliyski kurşuna dizildi. Bundan sonra Bulgaristan'da 1944 yılına kadar faşist hükümetler iktidara geldi. Bulgarlar arasında milliyetçilik arttı ve Bulgaristan, Türkler için bir zindan hüviyeti kazandı (Şimşir, Bulgaristan Türkleri, 2012, s. 66-68).

Çiftçi Partisi Hükümeti'nin Türk azınlığının haklarında iyileştirilmeler yapmasına rağmen Bulgaristan'da yaşayan Türklerin anavatana kavuşma arzusu Balkan Savaşları sonrası da devam etti. 1926 yılına ait Bulgaristan nüfus kayıtlarına göre, Bulgaristan nüfusunun %81.32'si Bulgar ve %10.45'i (577.552) Türklerden oluşuyordu. 1913-1934 yılları arasında Bulgaristan'dan her yıl ortalama 10-12 bin Türk, anavatana göç etti(Kemaloğlu, 2012, s. 30). 1923 -1950 yılları arasında toplam Türkiye'ye göç eden soydaşımızın sayısı ise 213.618 idi (Yıldırım, 2018, s. 60).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, 18 Ekim 1825 tarihinde Türkiye ve Bulgaristan arasında Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve İkâmet Sözleşmesi imzalandı. Bu antlaşmalar ile Bulgaristan'daki Türk Azınlığın hakları belirlendi ve Türkiye'ye göç etmek isteyen soydaşlarımızın önlerindeki bütün engellemeler

kaldırıldı. Bu antlaşmalarla iki ülke arasında resmi bir yakınlaşma görülmesine rağmen, 1923 sonrasında kurulan RodnaZaşıta (Anavatanın Korunması) ve Trakya Komiteleri adlı milliyetçi Bulgar çeteleri “Bulgaristan Bulgarlarıdır, Bulgaristan'da başka ırklara hayat hakkı yoktur” sloganlarıyla Türklere baskılara devam ettiler (Demirhan, 2017, s. 333).

1930'lu yıllarda Bulgaristan Faşist Yönetimi Bulgaristan Çiftçi Partisi dönemindeki Türk azınlığının eğitiminin iyileştirilmesi çalışmalarını durdurdu. Bulgar faşist idaresi bir yandan Türk okullarını kapatırken diğer yandan da Türk okullarında eski yazıya (Osmanlıcaya) geri dönüş kararını verdi.³ Bulgaristan'daki Türk azınlık eğitimi, doğru yolundan saptırıldı ve Türkiye'deki eğitim sisteminden uzaklaştırıldı. Yeni yazıyla Bulgaristan'da çıkan Türkçe gazetelerin hepsi kapatıldı. Türkiye ile olan kültür alışverişi engellendi (Şimşir, Bulgaristan Türkleri, 2012, s. 34). Faşist rejim 1937 yılında Türk okulları ile ilgili olarak özel bir devlet programı hazırladı. Hazırlanan programda amaç, Türk çocuklarının eğitimi engellemektir. Program, dini dersler lehine dünyevi dersleri azaltmak, eğitimi Arap harfleriyle gerçekleştirmek, Türk çocuklarını Bulgar okullarına kabul etmemek, özel Türk okullarının statüsünü Bulgar okulları karşısında düşürmek gibi kararları içermektedir. Programla birlikte birçok köyde Çiftçi Hükümeti tarafından verilen okul tarlaları, Türk okullarından geri alındı. Türk okulları böylece tarlalardan gelen gelirlerden ve devlet yardımlarından yoksun bırakılarak ekonomik bir çıkmaza girdi (Yalimov, 2016, s. 127). Bu program Bulgaristan'daki Türk azınlığının eğitim ve öğretim imkanlarından uzaklaştırmakta ve onları cehaletin pençesine itmekteydi.

Komünist Parti döneminde Türk azınlığa uygulanan baskı politikaları ve göçler

Bulgaristan II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında katıldı. Sovyetler Birliği karşı cephede savaşan Bulgaristan'a 5 Eylül 1944'de savaş ilan etti ve üç gün sonra 8 Eylül'de Sovyet orduları Bulgaristan'ı işgale başladı. 9 Eylül 1942'de ülkedeki anti-faşist gruplar tarafından kurulan Vatan Cephesi Sovyetler Birliği'nin desteği ile yaptığı bir darbe neticesinde iktidarı ele geçirdi. 8 Eylül 1946'da yapılan halk oylaması ile Bulgaristan'daki krallık rejimine son verilerek 15 Eylül'de cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyetin ilanından 12 gün sonra, 27 Eylül 1946'da yapılan seçimlerde Vatan Cephesi oyların %70 ini kazanarak 465 üyeli Parlamento'da 364 sandalye elde etti. Vatan Cephesi'nin içerisinde ağırlıklı güç olan Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) ise 277 sandalye kazandı (Dayıoğlu, 2005, s. 275-276). Bulgaristan Türkleri bu dönemde Vatan Cephesi'ni desteklemişlerdi. Çünkü Vatan Cephesi Bulgaristan'da yaşayan azınlıklara haklarını geri vereceğini ve faşist dönemdeki baskılardan kurtulacakları sözünü vermişti (Maral, 2013, s. 26-28). Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) Sovyetler Birliği'nin desteği ile Vatan Cephesi'nin ilk hükümetinde adalet ve içişleri bakanlıkları gibi kilit bakanlıkları ele geçirdi ve hazırladığı gerçekçi ekonomik ve toplumsal programlar ile halkın desteğini aldı. Kasım 1946'da Bulgaristan'da Vatan Cephesi tarafından yeni bir hükümet kuruldu ve BKP'nin ilk sekreteri Georgi Dimitrov başbakanlığa getirildi (Dayıoğlu, 2005, s. 275).

Vatan Cephesi hükümeti iktidarının ilk yıllarında azınlıklara verdiği sözleri tutmaya, azınlığın isteklerini yerine getirmeye özen gösterdi. Azınlık haklarını kısıtlayan kanunlar yürürlükten kaldırıldı, kapatılmış olan Türk okulları yeniden açıldı ve yeni Türk okullarının inşasına başlandı. Ancak zamanla Vatan Cephesi'nin azınlıklar ile ilgili olan politikaları değişmeye başladı. Türk Azınlığı'na vurulan ilk darbe 12 Ekim 1946 tarihinde Bulgaristan'ın, özel okul statüsünde bulunan Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi oldu (Dayıoğlu, 2005, s. 280). Bulgar komünist rejimi özel okul statüsünde olan Türk azınlık okullarını devletleştirirken bunun Türk azınlığın yararına olacağını iddiasındaydı. Sözde Türk

³ Türkiye'de “Türk Harfleri Yasası'nın yürürlüğe girmesinden iki ay 11 gün sonra Bulgaristan Türkleri için de Türk harfleriyle öğretim yapabilme izni çıkartılmıştır (Bilal Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Ankara 2012, s.151)

cemaatinin üzerinden ağır bir yük kalkacak, Türk öğretmenler daha geniş haklara kavuşacak, Türk okullarının Bulgar okulları ile denkliği sağlanacaktı(Şimşir, Bulgaristan Türkleri, 2012, s. 202). Bulgaristan Türk Azınlığı buna karşı çıkmış, 1878 yılından bu yana Türkçe eğitim veren bu kurumların değişmesini istememişti. Okulları devlet tekeline vermek eğitim programlarının Bulgarlar tarafından belirlenmesi anlamına gelmekteydi. Bulgar Komünist Partisi'nin Türkleri Bulgarlaştırma politikası daha iktidarının ilk yılında ortaya çıkıyordu.

Bulgaristan'da 4 Aralık 1947'de Marksist-Leninist çizgide bir anayasa kabul edildi. Bulgaristan Cumhuriyeti'nin bu ilk anayasasında ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanmasına ilişkin düzenlemelerin yanı sıra azınlık haklarıyla ilgili düzenlemelere de yer verildi. Ancak Soğuk Savaşın etkisiyle Türkiye ve Bulgaristan arasında ilişkilerin gerilmesi üzerine Bulgaristan'da anayasanın hükümleri bir yana bırakılarak, Türklere karşı uygulanan politikalar sertleşti. Başbakan Dimitrov, Aralık 1947'de yaptığı bir konuşmada ülkedeki Türk azınlığa İstanbul veya Ankara yerine Sofya'ya doğru bakmaları ve Bulgaristan'ın düşmanlarının ajanları olarak davranmamaları yolunda uyarılarda bulundu. 4 Ocak 1948'de BKP Merkez Komitesi'nde alınan bir kararla Türk azınlık, ülkenin bir kısmından kurtarılması gereken verimsiz ve potansiyel güvensiz bir unsur olarak ilan edildi. Bu konuşmanın ardından Dimitrov, BKP bileşik oturumunda yaptığı başka bir konuşmada da Bulgar olmayan halkı toplumun kanayan yarası olarak tanımladı(Dayıoğlu, 2005, s. 281).

Bulgaristan'da 1947 yılında tarım alanları kollektifleştirilmeye başlandı ve 1949 yılında Türklerin tarlaları ellerinden alınıp, kooperatifler (TKZS) kuruldu (Maral, 2013, s. 30). TKZS'ler Türklerin Bulgarlaştırılma çabasında önemli bir rol oynadı. Bu büyük çiftlikler özde ekonomik kuruluşlar olup, yansımaları sosyal ve kültürel hayatta gerçekleşti. TKZS'lerin kurulması için bir ilçe yada kasaba merkez olarak seçilmiş ve diğer köylerde buraya bağlanmıştı. Bu köylerin bazıları Bulgar köyleri, bazıları Türk köyleri bazıları ise hem Türk hem de Bulgarların beraber yaşadıkları köylerdi. Bu toplu ve karma çalışma olgusu, ister istemez insanların gelenek ve göreneklerinde, yaşam tarzlarında, inançlarında bazı değişikliklere sebep oldu. Bundan önce Türkler, Bulgarlardan ayrı kendi içine kapalı olarak yaşarken, bu defa sosyalist rejimde Bulgarlar ile iç içe ve beraberce çalışma durumuna girdi. Sonuçta kooperatifler, eğitim-öğretim kurumlarının birleştirilmesi, bir kazandan yemek yemek, bir fırından ekmek almak, bir ağızdan şarkı söylemek, el ele tutuşarak çeşitli oyunlar oynamak iki millet arasındaki sosyal duvarın yıkılmasına ve birbirlerine benzemelerine sebep oldu. Türklerin eğitim, sosyal, kültürel alanlarda geri kalmışlığı, bu kültür alışverişinde Bulgarları üstün duruma geçiriyordu. Zira okuryazarlığı olmayan yıllarca baskı gören bir toplumun burada yenik düşmesi normaldi.

1940'lı yılların sonuna doğru Bulgaristan'da düne kadar Türklüğün simgesi sayılan kılık kıyafet değişikliği gündemde yerini aldı. Erkekler: fes, sarık, entari veya yelek, kuşak ile şalvarı (çakşır) terk ederek; kasket, ceket ve pantolonları kullanmaya başladılar. Kadınlarda bu değişim kolay olmadı. Bulgar komünist idarecileri Türk kadınlarının kıyafetlerinin değişmesi için baskılar uyguladı. Bulgaristan'da Türk kadınlarının giydikleri feraceleri, tesettürleri kaldırmak için kampanyalar düzenlendi, feraceler yasaklandı.1950'li yıllarda bazı şımarık komünist gençler, şalvarların altlarını makaslar ile keserek etek haline getirmeye çalıştılar. Komünizmin ilk yıllarında Bulgaristan'da tek tip insan oluşturma çabası başladı. İçine kapalı, Türklüğü'nü ve Müslümanlığı'nı koruyan Türk topluluğunu, asimile etmenin ilk ayağı olan kendine benzetme politikasını uygulamaya başlandı (Gülmen, Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler, 2011, s. 122).

1950'lere gelindiğinde Bulgar Komünist Partisi'nin uygulamaları ve ağır vergiler Bulgaristan'da yaşayan Türkleri huzursuz etmekteydi. Türk gençleri "Trudovak" denilen işçi taburlarına alınıp ağır işlerde

çalıştırılıyor, okul çağındaki Türk çocukları da “Brigadır” adı verilen kısa süreli işçi taburlarında çalışmak zorunda bırakılıyordu. 1947'den itibaren Türk azınlığının ileri gelenlerine karşı tutuklamalar başladı. Bu baskıların yanında 1946'da okulların birleştirilmesi ve 1949 yılında Türklerin topraklarının alınarak TKZS'lerin kurulması, Bulgaristan'da yaşayan Türkleri huzursuz etti ve Türkler göç için başvuruya başladılar. Bulgaristan Hükümeti bu yaşananlardan ve başvurulardan sonra, 10 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'ne sert bir nota vererek 250.000 kişinin üç ay içinde Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını istedi. Bu sert nota Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkinin gerilmesine sebep oldu. Türkiye Bulgaristan ile yaşadığı sorunlara rağmen sınırlarını açtı ve 1950 Ocak ayından 1951 Kasım ayına kadar 154.397 soydaşımızı Türkiye'ye kabul etti (Yıldırım, 2018, s. 61). Bulgar Hükümeti 30 Kasım 1951 tarihinde göçü yasakladı ve Bulgaristan'da kalan soydaşlarımızın ellerinden pasaportlarını toplayarak göç konusunun konuşulmasını bile yasakladı (Şimşir, Bulgaristan Türkleri, 2012, s. 247).

1954 yılında Bulgaristan'da Todor Jivkov iktidarı başladı. Jivkov da kendisinden önceki komünist liderler gibi Bulgaristan'daki Türk azınlığa karşı düşmanca bir politika takip etmeyi sürdürdü. Jivkov'un takip ettiği ırkçı politikanın esas hatları 21 Haziran 1958 tarihinde Politbüro oturumunda ve Ekim 1958 Merkez Komitesi'nin geniş oturumunda (Plenumunda) belirlendi. Bu toplantılarda Türklerin eğitim süreçleri tartışıldı ve Türkçe eğitim yapmakta olan Türk azınlık okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, yani Bulgarlaştırılması kararı alındı. Karar doğrultusunda Bulgaristan Eğitim ve Kültür Bakanlığı 1958'de lise düzeyinde, 1959'da ortaokul ve ilkokul düzeyinde okulların birleştirilmesi talimatını yayınladı. Kampanya esnasında okulların birleştirilmesinin Türk azınlığı için “pek yararlı” olacağı, öğrenciler arasında dostluğun, yardımlaşmanın, karşılıklı saygının gelişmesi için uygun koşulların oluşturulacağı dile getirilmekteydi (Memişoğlu, 1995, s. 146-147). Türk okullarının Bulgarlaştırılması o dönemde Türkçe yayın yapan ancak Bulgar komünistlerin fikirlerini Türk azınlığa empoze etmek için kullanılan Yeni Işık Gazetesi tarafından desteklendi. Gazetede Bulgarlaştırmanın Türk azınlığı tarafından desteklendiğini, Türklerin Bulgarlaştırmayı çok yararlı olarak gördüğünü ve çocuklarını Bulgar okullarında okutmak istediklerini ifade eden yazılar yayınlandı. Bulgarca'yı iyi konuşmamanın çok ayıp olduğu dile getirilerek gazetede her gün düzmece okuyucu mektupları yayınlanmaktaydı. Haberlere göre ebeveynler ve Türk muallimleri, rüştiyede bütün derslerin Bulgarca okunmasını istemekteydiler (Şimşir, Bulgaristan Türkleri, 2012, s. 275). Yeni Işık'ın ve diğer yayınların yazılarında, Türk dili horlanarak gereksiz bir dil durumuna itilmek istenmekteydi. Bu politikardan şüphe duyan, protesto eden bilinçli Türklerin faaliyetlerine karşı sert önlemler alındı ve tepki gösterenlerin birçokları hapse atıldı. 1960 yılında Türkçe öğretim yapan okulların Bulgarlaştırılması işi tamamlandı. Bulgar Eğitim ve Kültür Bakanlığı yayınladığı 16 Haziran 1960 tarihli genelgesi ile bundan

⁴ 9 Eylül 1944 tarihinde başa geçen Bulgar sosyalist rejimi döneminde krallık döneminde olduğu gibi Türkçe gazeteleri çıkmaya başladı. Şubat 1945'de Sofya'da Vatan gazetesi çıkarıldı. Bu gazete Türkleri sosyalizme ısındıracaktı. Ancak kısa ömürlü oldu ve Nisan 1945'de kapatıldı. 1 Nisan 1945 tarihinde Sofya'da Işık gazetesi kuruldu. Yeni rejimin bu Türkçe organı amaç olarak Türk azınlığını yeni Bulgar rejimine kazandırmaktı. Işık gazetesi 1948 yılından itibaren Yeni Işık adı altında çıkmaya başladı. 1947 yılında Türk gençliğine dönük Halk Gençliği adı altında ikinci bir Türkçe gazete yayına başladı. Türk çocukları için Eylülcü Çocuk adında bir gazete çıkarılmaya başlandı. Bu üç gazetede Türk azınlığının bütün yaş gruplarına sesleniyordu. 1953 yılında bu üç gazeteyle bir de aylık dergi “Yeni Hayat” eklendi. 1960 yılına kadar bu Türkçe yayın organları oldukça düzgün ve kaliteli çıktı. İstanbul Türkçesini kullanıyorlardı. Yeni yazıyla yayın yapıyorlardı. Sosyalist içerikli, oldukça düzgün bir Türkçe kullanılıyor ve dile dikkat ediliyordu. Sonra bozulmaya başladı, Türkçenin bozulmasında Yeni Işık başı çektik. Gazetelerin yazılarında, İstanbul Türkçesinde bulunmayan kelimeler yer almaya başladı. Kimi Azeri ağzından, kimi de doğrudan Bulgarca'dan kelimeler alındığı görüldü. Sanki bu gazeteyle Türkçeyi bozup yozlaştırma görevi verilmişti. Halk gençliği dergisi Türkçeye özen gösteriyordu ancak 1970 yılında gazete kapatıldı. Onun ardından Eylülcü Çocuk ile Yeni Hayat da kapatıldı. Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi Yayınları şifasıyla yalnızca Yeni Işık Gazetesi yayını sürdürdü. Bu gazete de gittikçe Bulgarlaştı. Bulgarca sayfalarını arttırdı Türkçe Bulgarca içinde boğulmaya başlandı. İsmi Türkçe ve Bulgarca oldu: Yeni Işık-Nova Svetlina 1984 yılı sonuna kadar böyle devam etti. Yeni Işık'ın son sayısı 29 Ocak 1985'de yayımlandı ve gazetenin sadece onda biri Türkçe idi. 31 Ocak 1985 tarihinde gazete tamamen Bulgarca çıktı ve Nova Svetlina ismini kullandı. Böylece Türk basını son nefesini verdi. (Bilal Şimşir Bulgaristan Türkleri, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012, s.275)

böyle gerek Türk öğrencilerin, gerekse diğer azınlık çocuklarının Bulgar çocuklarıyla eğitim göreceklarini duyurdu (Memişoğlu, 1995, s. 146-147).

Bulgaristan Komünist Partisi Politbürosu, Nisan 1962 tarihinde aldığı kararlar ile ülkesindeki Müslüman azınlıkları birbirinden ayırştırmak için harekete geçti. Bulgaristan'da kendini Türk olarak tanımlayan Müslüman Romanların, Pomakların ve Tatarların Türkleşmeleri kesinlikle önlenmeliydi. Türklerin bu azınlıklar üzerindeki etkisini kaldırmak gerekiydi. Bu amaçla yerel yöneticilere, söz konusu toplulukların Türk-Arap isimlerini bırakarak Bulgar isimlerini almaları ve Bulgar etnik kimliğini benimsemeleri için baskıların yapılması emredildi. Bunun dışında yerel yönetimlerden sorumlu olan halk konseylerinden Pomakların ve Romanların Türklerin yoğun olarak yaşadığı köy ve şehirlere gitmelerine izin vermemeleri istendi. Ayrıca Politbüro tarafından Eğitim Bakanlığı ile halk konseylerine Roman, Tatar, Pomak öğrencilerin Türkçe yerine Bulgarca eğitim almaları, söz konusu azınlıkların okullarına Türk öğretmenlerinin atanmaması, Türk öğrencilerle diğer Müslüman öğrencilerin aynı yurtlarda barındırılmamaları ve aynı gruplar içerisinde eğitim almamaları yönünde direktifler verildi. Alınması gereken diğer bir önlemden Türk din adamlarının söz konusu Müslüman grupların yaşadıkları köylere atanmalarının önlenmesiydi. Bu kararlardan sonra Pomaklara ve Romanlara isim değişikliği konusunda baskılar başlayacaktı (Dayıoğlu, 2005, s. 287). Bulgaristan'da 1971 yılından itibaren yeni doğan bebeklerin doğum belgelerinde "mensup olduğu millet ya da azınlık" kısmı ortadan kaldırıldı. 1975 yılında Bulgaristan'daki yetişkinlerin kimlik kartlarında mensup olduğu millet veya azınlık kısmı ve ülke vatandaşlarının hangi millete, hangi azınlığa ait oldukları bilgileri yok edildi. Ayrıca hükümet kararıyla 1975 yılından itibaren anne veya babadan birinin Bulgar olması halinde, dünyaya gelen çocuğunda otomatik olarak Bulgar adı almasına karar verildi. Bu karar ile Bulgarlaştırma pratikte uygulanmaya kondu. Bulgaristan'daki komünist yönetim bir yandan ülkedeki karma evlilikleri teşvik etmekte, diğer yandan da bu karma evliliklerle Türkleri asimile ederek sayılarını azaltmaya çalışmaktaydı (Atasoy, 2011, s. 58).

1970'li yıllarda Bulgaristan'da Türk azınlığının bir sorunu da 1951 yılında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçünün ani bir kararla kesilmesi üzerine ortaya çıkan parçalanmış aileler sorunuuydu. Bulgar Komünist Partisi parçalanmış ailelerin Türkiye'deki akrabaları ile birleşmeleri konusunda duyarlı davranmıyordu. Bulgar idareciler, Türklerin Bulgaristan'da kalarak sosyalizmin güçlenmesi için çalışmasını istemekteydiler. Ancak 1960'lı yılların sonunda Bulgaristan ile Türkiye arasında bir yakınlaşma ortaya çıktı ve iki ülkenin dışişleri bakanları 22 Mart 1968 tarihinde Yakın Akriba Göçü Antlaşması'nı imzaladılar. Yapılan antlaşma karşılıklı olarak iki ülke meclislerinin onayından sonra 1969 yılının Ağustos ayında yürürlüğe girdi. Bulgaristan'dan ilk göçmen kfilesi Edirne Karaağaç İstasyonu'na 8 Ekim 1969 Çarşamba günü ulaştı ve 1978 yılı sonuna kadar 130.000 soydaşımız Türkiye'ye göç etti (Yıldırım, 2018, s. 64).

Bulgar Komünist Partisi aldığı kararları ile kağıt üzerinde Bulgaristan'daki Müslümanları Türk, Pomak, Çingene, Tatar, Alevi, Arnavut diye dilimlere ayırmıştı. Bulgar yetkililer 1972-1974 yılları arasında Müslüman gruplardan Pomakların isimlerini değiştirmek için harekete geçti. Müslüman olan ancak Türkçe konuşmayan Pomakların isimlerini daha önce de 1948-1952, 1962-1964 yılları arasında değiştirmek için çabalamış ancak çok sert bir tepki ile karşılaşınca tamamlayamamıştı. Ancak 1972-1974 yılları arasında Pomaklara çok acımasızca davranıldı ve isim değiştirmeler tamamlandı. Bulgar zulmüne tepki gösterenler sert bir şekilde cezalandırıldı. Pomak köylerindeki camiler yıkıldı, köyler ateşe verildi, karşı çıkan aileler sürgüne gönderildi, direnenler yıllarca hapislerde yattı (Şimşir, Bulgaristan Türkleri, 2012, s. 375). İsmiğini değiştirmek istemeyen bazı Pomaklar ise izlerini kaybettirmek için Bulgaristan içerisinde başka bölgelere göç ederek bu kampanyadan kurtulmaya çalıştılar.

Haskova'da Tıp Enstitüsünde okurken 1970'li yıllarda Pomak bir arkadaş ile aynı odayı paylaştım. İsmi Mümin Aliyev idi. Ben okulu bitirdikten sonra Burgaz taraflarına tayin oldum. Mümin'de Haskova'ya tayin oldu ve Haskova'dan bir Türk kızı ile evlendi. 1972 yılında Mümin'in Pomak olduğu için ismini değiştirmek istediler. Mümin ve eşi isimlerinin değişmemesi için Haskova'dan kaçarak yanıma Burgaz'a geldiler. Bana dediler ki bize burada bir sağlık ocağı bul, burada çalışalım. Ben onlara yardımcı oldum ve onların Karbiko diye bir köyde göreve başlamasına yardım ettim. Ancak beş ay sonra Bulgar polisi onları buldu ve onlardan adlarını değiştirmelerini istedi. Mümin direnince onu işten attılar. Mümin bu seferde Türklerin yoğun yaşadığı Kırçali'ye kaçtı. Ancak Mümin'i orada da buldular. Mümin Kırçali'de bulununca sıkıntıya girdi. Mümin'in eşine kendi ailesi baskı yapmaya başladı ve eşi ondan ayrıldı. Mümin ismini vermemek için yaptığı bu mücadelenin sonunda 1973 yılında intihar etti. Arkadaşımın intihar etmesi bende bu asimilasyona karşı bir nefret uyandırdı. Ben Topolitsa'da yaşıyordum. Benim yaşadığım yerlerde Pomaklar vardı. 1970'li yıllarda mesela Uzun İsmail, Uzun Hüseyin adlı yaşlı Pomaklar gözyaşları ile yanımda ağladılar. Hüseyin derdi ki; ben II. Dünya Savaşı'nda, 1943 senesinde Bulgarlarla beraber bu vatan için omuz omuz savaştım. Biz Pomaklarda Bulgaristan için öldük. 60-70 yaşında benim ismimi değiştiriyorlar (Seyid Ali Akgün, kişisel görüşme, 17.03.2016).

1972-1974 yılları arasında Pomakların isimlerini değiştiren Bulgar komünist idarecileri 1981-1983 yılları arasında Türkçe konuşan Çingenelerin isimlerini değiştirdiler. Bu dönemde Çingeneler ile birlikte yüz bine yakın Türk'ünde adları zor kullanarak değiştirildi. 1984 yılına gelindiğinde Tatar, Arnavut, gibi Türk-Müslüman toplulukların adlarının değiştirilme işlemi bitmişti. 1984 yılının sonunda sıra artık Türklere geldi (Şimşir, Bulgaristan Türkleri, 2012, s. 376).

1984-1989 yılları arasında Bulgaristan Türklerine uygulanan asimilasyon politikaları

1-Yeniden doğuş (soya dönüş) sürecinintemelleri ve Bulgaristan Türk Azınlığı'na toplumsal alanda yapılan baskılar

Bulgaristan'da 1984-1989 yılları arasında Bulgar komünist idarecileri Türk azınlığı zorla Bulgarlaştırmak amacını güden ve Yeniden Doğuş ya da Soya Dönüş Süreci olarak adlandırılan çalışmalarını başlattılar. Bulgar devlet Bulgaristan'da yaşayan Türklerin aslında Bulgar olduğunu iddia ediyorlardı (Kayapınar, 2012, s. 110-115). Bu iddianın kökeni politbüro'nun bir üyesi olan Jivkov'un kızı Luidmila Jivkova'nın çevresindeki entellektüellerle birlikte Bulgar kültürünün çok değerli olduğunu öne sürerek, Bulgaristan ile dünya kültürleri arasında kopan bağları yeniden restore etme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktı. Luidmila Bulgaristan'da kültür çeşitliliği istemiyor, bunun yerine ortak bir kültür anlayışının benimsenmesini arzuluyordu. Çevresindeki entellektüeller de Luidmila'nın ortak kültür fikrini Bulgar kültürünün saflığını ortaya koymak için bir fırsat görmekteydiler. Ancak Luidmila'nın 1981'de ölümünden sonra bu kültürel canlanma yok oldu ve dar fikirli milliyetçilerin baskın fikirleri ortada kaldı. Bulgar Milliyetçileri, politbüroya Türklerin kökenlerinin Bulgarlar olduğu fikrini kabul ettirdiler (Dimitrov, 2000, s. 8). Bulgaristan'da 1960'lı yıllarda Türklerin Osmanlı tarafından zorla Müslüman yapılan, sonra da Türkleştirilen Bulgarların torunları oldukları, dolayısıyla yeniçeri neslinden geldikleri fikirleri yazılmaya başlandı. Bulgaristan Komünist Partisi'nin yayın organı olan Yeni Işık (Nova Svetlina) Bulgaristan Türklerinin Bulgar soyundan geldiğini anlatan birçok makaleye, yazıya yıllardır sayfalarında yer vermekteydi. Taşralara gönderilen her gazeteciye gittikleri yerlerde ki Türklerin kökenlerini araştırma görevi verilmişti. Bundan sonra gazete sütunları soyağacı eski Bulgarlara dayanan insanlar, haneler, obalar bulunduğu haberleri ile dolacaktı. 90'lık nineler, 100 yaşında ölen büyük annelerin aslen Bulgar olduklarını işittiklerini anlatan yazılar basıldı. Köylerdeki sandıklardan Bulgarlara ait eşyalar, dini simgeler bulundu. Gazetede bunların resimleri yayınlandı (Cambazov, 2011, s. 256-257). Yapılan yalan yanlış haberlerle Türklere asıllarının Bulgar olduğu yalanı kabul ettirilmeye çalışıldı. Gazete haberlerinin yanında Türklerin yaşadığı bölgelerde konferanslar verilerek Türklerin Bulgar olduğu anlatılmaktaydı.

Ben Burgaz'ın köylerinde doktorluk yaparken çalıştığım köye Bulgarlar konferans için Aydos'tan bir tarihçi getirmişlerdi. Yaşadığım köyde benim gibi Kırçalı'den gelen bazı aileler vardı. Köye gelen tarihçi diyordu ki; Kırçalı'den gelen aile (Konyalı sülalesi) zaten Pomakmış, onlarda aslen Bulgarmışlar. Konyalı demiyorlar Kon Ali sülalesi diyor Bulgarlar. Tarihçi de diyor ki; Kon Bulgarcada at demektir, bu sülaleye böyle söylenmesinin sebebi aslen Bulgar olmalarıdır, kon kelimesi de onların Bulgar olduğunun kanıtıdır. Bunun gibi saçma birçok şey söylerlerdi. Mesela bizim annelerimiz ekmeği fırına atmadan önce dört tarafını delerler. Bulgar konuşmacılar bunun aslında bir haç işareti demek olduğunu, şimdiki Türklerin ataları olan Bulgarların zorla Müslüman yapıldığından dolayı soylarını unutmamak için ekmeğe gizli bir haç işareti koyduklarını iddia ederlerdi (Seyid Ali Akgün, kişisel görüşme, 17.03.2016).

Türklerin asıllarının Bulgar olduğuna dair çıkan gazete yazılarının ve verilen konferansların dışında hazırlanan kitaplar ve makaleler 1970'li yıllardan itibaren Bulgaristan'da yayınlanmaya başlandı. Yine aynı dönemde BKP Merkez Komitesi içerisinde Türklerin Bulgarlaştırılma yöntemleri konusunda politbüroya önerilerde bulunacak özel bir komite oluşturuldu. Bu komite bir dizi çalışma başlattı. Bu çalışmaların sonucunda hazırlanan raporda Türklerin asimile edilebilmeleri için kültür seviyelerinin yükseltilmesi, azınlık arasında sosyalist değerlerin yaygınlaştırılması, azınlığın Bulgar toplumuna entegre olmasını engelleyen dini engellerin kaldırılması gibi bir dizi önlemin alınması gerektiğinden söz edildi. Bu raporlar politbüro tarafından kabul edilmişse de bunların uygulanmayarak doğrudan isim değiştirme yoluyla Bulgarlaştırma kampanyasının başlatılması kararı alındı. Bu karar BKP'nin etkili isimlerinden Georgi Atanasov tarafından bir parti toplantısında açıklandı. Türklerin düşük kültür ve eğitim seviyelerinin ve yaygın biçimde Türkçe konuşmalarının isim değiştirme uygulamasının önünde ciddi bir engel oluşturduğunu belirten Atanasov, bu konularla ilgili olarak ciddi önlemler alınması gerektiğinden bahsetti. Bu çerçevede, Atanasov, isim değiştirme kampanyasına karşı herhangi bir direnişin silah veya kılıçla ortadan kaldırılacağını dile getirdi (Dayıoğlu, 2005, s. 293). Türklerin asimilasyonunu öneren başka bir raporda 18 Şubat 1982 yılında ünlü şair Georgi Cagarov tarafından hazırlanarak Todor Jivkov'a sunuldu. Bu çalışmada Bulgaristan'daki Türkleri bekleyen felaket ve BKP yöneticilerinin asimilasyon planı açıkça ortaya konmaktaydı. Bu planda Türkleri ilgilendiren maddeler şu şekilde özetlenebilir: a-Tarihsel süreç içinde Bulgaristan tek milletli bir devlet olarak şekillenmiş ve tek milletli bir devlet olarak kalması gerekir. Fakat bazı bölgelerde etnik Bulgarların kentlere göç etmesi ve düşük doğurganlık oranları, kendini Bulgar gibi görmeyen bazı toplulukların demografik çoğunluğu ele geçirmelerine neden olmuştur. Böylece bu yörelere Müslüman topluluklar çoğunlukta, Bulgarlar ise azınlıkta kalmıştır. b-Bu etnik dengesizlik ve bu demografik sorunlar düzeltilmelidir. Fabrikalarda, tarlalarda, maden ocaklarında, okullarda, üniversitelerde, kreşlerde, askeri birliklerde, tüm işyerleri ve kamu kurumlarında ağırlıklı olarak bir etnik topluluğun yoğunlaşması engellenmelidir. Tüm bu kurumlardaki etnik nüfus dağılımı ülke genelindeki nüfus dağılımını yansıtmalıdır. Bazı topluluklarda görülen ve yaygınlaşan dinsel aidiyetin etnik aidiyet ile özdeşleştirilmesi önlenmelidir. Ülke vatandaşlarının Bulgar olanlar ve olmayanlar olarak kendi içlerinde ayrılması önlenmelidir. Verilen isimlerde etnik aidiyeti belirten adlardan kaçınılmalıdır. Tüm devlet binalarında, tüm kamu ve yaşam ortamlarında, tüm aile içi konuşmalarda, özetle bireyler arasındaki tüm iletişim ve konuşmalar sadece ve sadece Bulgarca olmalıdır. c-Farklı dinsel ve etnik kökene sahip karma evlilikli aileler çoğalmalı ve bu ailelere teşvikler verilmelidir. Tüm etnik ayrımcılıklar cezalandırılmalıdır. Etnoslar, kültürler ve dinler arasında hoşgörü ve bütünleşme sağlanmalıdır. d-Bulgar Milleti terimi, Bulgaristan'da yaşayan tüm dinsel ve etnik toplulukları, tüm azınlıkları kapsamalıdır. Düşünülmeden ve sonuçları iyice hesaplanmadan yurdumuzda yaşayan bazı insanlara "Türkler", "Türk kökenli Bulgar vatandaşları" ve "Bulgaristan Türkleri" denilmektedir. Onların Türkçe konuşmaları ve Anadolu Türkleri ile aynı dini paylaşımları Türk olduklarını göstermez. Bir an önce vatandaşlarımızın Türk olmadıkları tarihsel belgeler ile bilim adamlarımız tarafından kanıtlanmalı ve tüm halka açıklanmalıdır. Onların ne Osmanlı Türkleri ile ne de şimdiki Türkiye Cumhuriyeti Türkleri ile bir bağlarının olmadığı herkese

duyurulmalıdır (Atasoy, 2011, s. 89). Georgi Cagarov'un bu fikirleri 8 Mayıs 1984 tarihinde resmîyet kazanarak, Bulgar Komünist Partisi'ne Bulgaristan'daki Türk azınlığına karşı uyguladığı asimilasyon politikası için bir temel oluşturmuştur (Sabev, 2012, s. 128).

Bulgaristan Komünist Partisi için Türk azınlığına uygulanan Soya Dönüş Süreci'nin sebebi sadece homojen bir millet oluşturma arzusu değildi. Bu Bulgarlaştırma çabalarının altında bazı korkular ve endişeler de saklıydı. Bu endişelerin ilki, Bulgaristan'da Bulgarların doğum oranlarının çok düşük olması buna karşın Bulgar olmayan unsurların Türklerin, Romanların doğum oranlarının Bulgarlara göre en az iki kat olmasıydı. Bu oranlar Bulgarları endişelendiriyordu. 2000'li yıllarda Türklerin ve Romanların, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturabileceğinden korkuluyordu. Ayrıca artan Türk nüfusunun ileride bir özerklik talebine sebep olabileceğinden çekinilmekteydi. İkinci olarak Bulgaristan'da 1956 nüfus sayımında 187,789 olan Makedon asıllı Bulgar vatandaşı, 1965 nüfus sayımında gösterilmemişti. Makedon dili yasaklanmış ve onlar artık azınlık olarak değil Bulgar etnik nüfus olarak sayılmaya başlanmıştı. Yugoslavyalı akademisyenler bu olayı yönetsel bir soykırım olarak nitelmişlerdi. 1985 yılında Türklere yapılmak istenen de aslında bunun bir benzeri idi. Türkçe konuşmak ve Türk isimlerinin yasaklanmasından sonra resmi istatistiklerde Türklerin sayısı çok azalacak ve kağıt üzerinde tek tip bir millet oluşmuş olacaktı. Üçüncü olarak da Türkiye'de İslâmi olarak nitelenen siyasi partilerin ve zümrelerin güçlenmesi Bulgarları tedirgin ediyordu. Çünkü Bulgarlar tarafından İslâm dini Türklerin ve diğer Müslüman toplulukların Bulgar toplumu ile entegrasyonu için en önemli engel olarak görülmekteydi. Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Türkiye'deki dini ve siyasi eğilimlerden etkileniyorlardı. Türklerin evinde çoğunlukla Türk televizyonları veya radyoları izleniyordu. Ayrıca Bulgaristan'daki Türkler, Türkçe yayın yapan BBC, Almanya'nın Sesi, Amerika'nın Sesi radyolarını dinliyorlardı. Bulgarlar bunun önüne geçebilmek için Jammerler yardımı ile bu radyo frekanslarını bozmak için çabaladılar. Bulgar Komünist Parti Merkez Komitesi Sekreteri Vasil Tsanov, Türkçe yayınların Sosyalist Bulgar toplumunun üyesi olan Türklerin bilinçlerini zehirlediğini iddia etmekteydi (Eminov, 2000, s. 216-217).

Bulgaristan Komünist Partisi ve hükümet yöneticilerinin Yeniden Doğuş Süreci'ni uygularken yapmış oldukları diğer bir yöntemde Bulgar halkının desteğini almak için Türklere karşı bir ideolojik karalama kampanyasını başlatmak oldu. Bulgar idareciler Türklerin hızlı nüfus artışını demografik bir tehdit olarak yansıtırken, kültürel hak istemeleri, siyasal hak isteme ve bölücülük olarak tanıtmaktaydı. 1980'li yıllarda kaçırılan Bulgar çocukları, zehirlenen baraj ve su kaynakları, bombalanan trenler ve oteller, yakılan ormanlar, kesilen ve tecavüz edilen masum Bulgarların tek sorumlusu olarak ülkede yaşayan Türkler gösterilerek, etnik Bulgarların gözünde olumsuz bir Türk imajı oluşturulmak istenmekteydi. Bu asılsız ve çirkin anti Türk propagandası ile sosyalist Bulgar yöneticileri bir yandan Yeniden Doğuş ve isim değiştirme sürecinin gerekliliğini ve haklılığını pekiştirmek isterken, diğer yandan da değişmeyen liderleri Todor Jivkov'u bir siyasal mesih, bir ulus kurtarıcısı olarak lanse etmekteydiler (Atasoy, 2011, s. 71). Ancak 1980'li yıllarda Bulgaristan'daki durum Bulgarların iddialarının tam tersineydi. Bulgaristan'daki Türk azınlığı ezilmekte ve sindirilmekteydi:

Türkler genelde işçi askeri idi. İnşaatlarda çalışırlardı. Türkler çok nadir eline askerde silah alırdı, bu da göstermelik bir şeydi. Türk halkı sindirilmişti. Ben bugün bile bakıyorum, Bulgaristan'dan gelen Türkler polisten korkarlardı. Haklıysan polisten korkmazsın, ama bizlerde polis, devlet korkusu vardır. Bu kısa vadede olsa belki etkili olmaz ama deden, baban hep böyle yaşamışsa içine işler. İnanın isim değiştirme kampanyasında bu eziklik olmasaydı, her şey çok farklı olabilirdi. Çünkü insanlar çok eziyet gördüler. Bulgar yöneticiler, Türk köylerindeki gençleri yıldırma için birçok bahanelerle onları karakollara alırlardı ve döverlerdi. Ben 7-8 kere götürüldüm, sopa yedim. Bizi ilçeye Sütkesiği'ne götürürlerdi ve orada döverlerdi. Mesela bir kere haber geldi. Bizim doru dediğimiz köyümüze yakın bir tepede Türk bayrağı asmışlar. Babama söyledik, babam 1984 senesinde olaylara katıldığı için işten çıkarılmıştı. Bize dedi ki gece olunca hemen gidin bayrağı oradan alın. Ben abim ve Nuri diye bir

arkadaş üçümüz gece olunca yola çıktık. Gözcülük yaparak daldan o bayrağı aldık ve çatıya sakladık. Ertesi gün polis geldi, hemen köyü ve doruyu bastı. Bizi yine aldılar ve dövdüler. Sözde kimin astığını arıyorlardı. Ancak onu da astıran devletti. Bir suç işlenmiş gibi bizim köydeki gençleri sindirmek için döverlerdi. O gençlik ruhunu kırmak için, isim değiştirmeye gelince kimse direnmesin diye sopa verdik. Bir gün yine köye 102 tane domuzu kamyonla getirdiler. Bu domuzları ilk önce köydeki öğretmenlere baktırmak istediler. Onlar biz bakmayız dediler. Köylüler de kabul etmedi. Bana da dediler; bende bakamam dedim. Ondan sonra okulun yanına kotora (barınak) yaptılar, okulda çalışan hizmetliler ve Bulgar öğretmenler domuzlara bakarlardı. Bir gece kotoralar yıkılmış. Bundan dolayı bir hafta Sütkesiği'ne gidip geldik ve her seferinde polis karakolunda dövüldük. Bir gün bizi aldılar saat 4:30 da Ambulansla Sütkesiği'ne götürdüler. Köy meydanında bizi tek ayak üzerine diktiler, meydanda tek ayak üzerinde 2 saat kaldık. İnsanlar işlerine gidene kadar bizi meydanda tuttular. İnsanlar gittikten sonra yine bizi tartakladılar. Sonra Ardino'nun Emniyet Müdürü geldi, hepinizin kelleleri kesilecek ama o domuzlar orada bakılacak dedi. Üç tane kotorayı yıktınız, domuzlar kaçtı diye niye seviniyorsunuz? Domuzların ücreti de size sorulacak diye bizi tehdit etti. Ama biz hiçbir şey yapmamıştık Burada amaç tamamen bizi ezmektir(Rıfat Yağcı, kişisel görüşme, 09.04.2016).

Bulgaristan'da Türk gençleri için yükseköğretim kurumlarına kabul edilmek ve oralarda eğitim görmek çok zordu. Bunu başarabilen Türk gençleri akranları arasında en çok sıvırlan ve çalışkan olanlardı. Bulgar okullarında her zaman Bulgar çocukları Türklere göre daha avantajlıydılar.

Bir Türk olarak üniversiteye girebildiysen son derece başarılı olman lazım. Bulgaristan'da öyle kolay kolay üniversiteye almazlar. Bulgarlar ile okulda herhangi küçük bir tartışma çıksa, Bulgarlar sana pis Türkler derlerdi. Okullarda hocalar ayırım yaparlar. Bulgarca konuşurken aksanlı konuşursan, hocalar sana gülerler, küçümserler, sen dışlanırsın. Okulda kendini kabul ettirebilmen ve mezun olman çok zor bir iştir(Duranca Ormanlı, kişisel görüşme, 16.04.2016).

Askerlik çağına gelen Türk gençleri orduda işçi taburlarında çalıştırılırlardı. Bu askeri çalışma taburlarında güvenilmeyen Bulgarlar, eğitim almamış cahil gençler, daha önce mahkum olmuş hırsızlar, katiller, Türk ve Çingene azınlık mensupları iki yıl süreyle sözüm ona askerlik yapmaktaydı. 45 gün silahlı eğitimden sonra bu kişiler askeri kanununa tabi tutularak ülkenin fabrikalarında, tren yolları ve inşaatların yapımında, en ağır işlerde çalıştırılıyorlardı. Bu çalışma taburlarında Türk ve diğer azınlık gençleri, Bulgar subay ve astsubayları tarafından aşağılanarak, manen ve bedenen ezilmekteydi. Bunların amacı: azınlıkları sömürmek olduğu gibi, onları daha gençken bedenen, ruhen ezmek, ileride akıllarına gelebilecek her türlü isyan duygu ve düşüncelerini yok etmektir(Gülmen, Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler, 2011, s. 168).

Tren yollarındaydım. Askerde işçiydim. Türklere işçi askerdir. İşçi askerlerin %70 i Türk, %25'i Çingene, %5 i de işe yaramaz Bulgarlar idi. En yaramaz Bulgarları bile Bulgar subayları bizim önümüzde tutarlardı. Hafif işlerde yazı işlerinde yine Bulgarlar kayırılırdı (Gürsel Şen, kişisel görüşme, 13.Şubat 2016).

Bulgaristan'da çok kötü bir Türk imajı vardı. Bulgar milliyetçileri günlük hayatlarında Türkleri ikinci sınıf vatandaş gibi görürlerdi. 1970'li yıllarda Siliven'e bağlı Alvanlar köyünde öğretmenlik yapan Ali Ormanlı'nın anlattıkları Bulgarların Türklere bakış açısını göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir:

Alvanlar'da öğretmendim. 1970'li yıllarda bizi ilçeye Kotel'e çağırıyorlardı. Bir Bulgar öğretmen açık ders yapıyordu. Derste Bulgar kahramanı Vasilevski ve bir de Ali Çavuş'un diyalogları vardı. Bulgar öğretmen, Ali Çavuş'u tarif ediyor; karakteri, görünüşü, Allah ne kötülük vermişse Ali Çavuş'a vermiş; Levski'ye de Allah ne güzellik varsa vermiş. Ben buna bir Türk olarak gücendim. Ders sonunda anlatılan dersi müzakere ederken ben duramadım ve bu yanlışı belirtmek istedim. Derse katılan herkes öğretmeni öve öve bitiremiyordu. Hatta dersi dinleyen bazı çocuklar Ali Çavuş'un yaptığı kötülükleri dinlerken ağladılar. Bende söz alarak dersi beğendiğimi ancak dersin international duygusundan eksik olduğunu söyledim. Dedim ki ben bir okula gitsem ve adım Ali Ormanlı desem, çocuklar beni Ali Çavuş ile aynı görürler. Öğretmen arkadaş en azından Bulgaristan'daki Türklerin hepsi Ali Çavuş gibi değildir, demeliydi. Benden sonra oranın bölge müfettişi söz aldı. Bizim parti evraklarımız berrak su gibidir, beyazdır, kimsenin bunları lekelemeye, kirletmeye hakkı yoktur

diyerek beni kötüledi. Ben de, ben mi evrakları kötüliyorum? dedim. Ondan sonra bana yarından sonra öğretmenlik yapamazsın dediler. Bende istifa ettim. Onlar da zaten beni çıkardılar(Ali Ormanlı, kişisel görüşme, 16.04.2016).

2-Bulgaristan Türklerinin isimlerinin değiştirilmesi

Bulgaristan,1980'li yıllara kadar kurulduğu andan itibaren hayalini kurduğu homojen ulus oluşturma davası için ülkesindeki küçük azınlıkların asimilasyonunu bitirmiş ve sıra nüfusunun en az %10'una sahip olan ülkedeki en büyük azınlığı oluşturan Türklere gelmişti. Bu amaçla 1984 yılının Aralık ayında Bulgar Komünist İdarecileri Yeniden Doğu (Soya Dönüş) Sürecini uygulamaya koydu ve ülkedeki Türklerin isimlerini değiştirmeye başladı. Bulgar yetkililer Türklerin isimlerini değiştirirken Türklerin genel bir tepkisi ile karşılaşmamak için onları kendi aralarında parçalamak için bazı söylentiler çıkardılar. Kuzey Bulgaristan'da yaşayan Türklere, Güney Bulgaristan'da yaşayan Türklerin aslen Pomak ya da Bulgar olduklarını, bu yüzden onların isimlerinin değiştirileceği ve kendilerine dokunulmayacağı söylendi. Güneyde yaşayan Türklere de Kuzey'de yaşayan soydaşları için aynı şeyler söylenmişti. Bulgar idareciler, isim değişikliklerine aile bireylerinden birinin Türk diğeri farklı bir etnik millete ait olduğu ve karışık aileler dedikleri gruplardan başladılar. Bundan sonra tüm Türklerin isimleri değiştirildi. Bu kampanya esnasında köylerde yaşayan ve ismini değiştirmek istemeyen Türkler, Bulgar yetkililer köye geldiklerinde soğuğa aldırmadan dağlara ya da ormanlara kaçtılar ve oralarda sabahladılar. Ancak bu kaçışlar kesinlikle bir çözüm değildi ve 1985 yılının Mart ayında Bulgaristan'daki isim değiştirme kampanyası tüm Türklerin isimlerinin değiştirilmesiyle sona erecekti. Bu sürecin canlı tanıklarından Rifat Yağcı o günleri şöyle anlatmakta:

1984 yılının sonlarına doğru köylerde tarım işleri bitti. Bulgar yetkililer bunu beklediler ve Ekim ayından itibaren Türk köylerini basmaya başladılar. Köylere gelerek önce karışık aile dedikleri ailelerin isimlerini değiştirdiler. Sonra Bulgarlar baktılar ki isim değiştirmelere sadece bireysel olarak direnenler var. Toplu halde bir direniş yok. Bunun üzerine bundan cesaret aldılar ve daha büyük köyleri basmaya başladılar. Biz köyde 1984 yılının son aylarında hiç evde yatmadık. Baskın olacak diye gençler ve orta yaşlılar dışarıydık. Mesela dedem bile hiç yatmadı. Dört ya da beş Bulgar polisi bir jipin içine binip köye geliyorlardı. Jip köyün meydanında bir tur atıp gidiyordu. Bu anda bütün köy evde bulunup da isimleri değişmesin diye boşalıyor, insanlar dağlara kaçıyorlardı. Biz hiç evde uyumuyorduk. O dönemde eve sadece karnımız doyurmak için uğruyorduk. Gündüz işe gidiyorduk. Bulgar yöneticiler zaten gece gelip köyleri basıyorlardı. Bu baskınlar sırasında yetkililer diğer Bulgarları da seferberliğe çağırıyordu. Onları özellikle Türk düşmanlığı olan bölgelerden topladılar. Bu baskınlarda resmi askerler, Milliyetçi Bulgarlar ve polisler vardı. O tarihlerde bazı aşırı milliyetçi Bulgarlarında, Türk dövmek için toplanıp emniyete gittiklerini duymuştuk(Rifat Yağcı, kişisel görüşme, 09.04.2016).

Bulgaristan'daki isim değiştirmelerde askerler köyleri basıyorlar, giriş çıkışları kontrol altına aldıktan sonra telefon bağlantılarını ve radyo sinyallerini keserek köyün dışarı ile irtibatını sonlandırıyorlardı. Bulgar yetkililer herhangi bir direnişle karşılaşmamak için zaten önceden köyde avcılık yapan kişilerin av tüfeklerini dahi toplamışlardı. Yetkililer tarafından köy basıldıktan sonra Türk aileler muhtarlığa çağırılıyorlar, kendilerine Bulgarca isimlerin bulunduğu bir liste uzatılarak, buradan bir Bulgar ismi seçmeleri isteniyordu. İsim seçildikten sonra ad değiştirmenin gönüllü bir şekilde yapıldığını beyan eden bir dilekçe imzalatılıyordu. Eğer isim değişikliğine herhangi bir direnme gerçekleşmezse müdahale edilmiyor ancak ismini değiştirmek istemeyenler dövülüyor, cezaevlerine toplama kamplarına sürülüyorlardı (Ersoy-HacıSaliğoğlu, 2012, s. 188).

Bulgaristan'da ilk isim değişikliği uygulaması Güneyde Kırcali yöresinde uygulandı. 24 Aralık 1984 tarihinde Kırcali yakınındaki Gorski İzvor köyüne erken saatlerde gelen Bulgar yetkililer, köy halkının pasaportlarını isteyerek isim değişikliğine başladılar (Atasoy, 2011, s. 110). Kırcali'de başlayan bu uygulamalardan Bulgaristan'ın diğer bölgelerinde yaşayan Türklerin haberleri yoktu. Ancak kısa süre

sonra onlarda aynı uygulamalarla karşı karşıya kalacaklardı. Kırçali'deki isim değişikliğinde birçok direniş olmuş bunun karşısında Bulgar komünist yetkililer güç kullanarak direnen Türkleri cezalandırmışlardı.

Bulgarlar isim değiştirmeye ilk olarak bölge bölge başladılar. İlk önce dedilerki Kırçali'deki Türkler Pomaktır, zorla Türk yapılmışlardır. Onlar asıllarına dönecekler yani Bulgar olacaklar. Ne yazık ki Varna'daki ve Şumnu'daki Türkler de bunlara inandılar. Bulgarların eskiden de böyle bir politikası vardı. Kırçalilerin Türk olmadıklarını iddia ederlerdi. Ben Varna'da yaşıyordum ama köken olarak Kırçaliliyim. Biz isim değiştirildiğini duyuyorduk, ancak sadece Pomakların isimlerinin değiştirdiğini biliyorduk. Kırçali'deki akrabalarım bana Kırçali'nde Türklerin de isimlerini değiştirdiklerini söylediler. Bende olanları yerinde görmek istedim. Biz dokuz kardeşiz. Akrabalarım bana buraya gelme, her yeri sardılar dediler. Ben asla olacağına inanmıyordum. Yıllarca Türk ismimizle Bulgarlar ile beraber yaşıyorduk. Trene bindiğimde bunu gördüm. Eski Zağra'da tren istasyonunda treni değiştirmek istedim. Orada kendi gözlerim ile yaşananları gördüm. Bulgarların Baretta dediğimiz kırmızı özel kuvvetleri vardı. Orada Türkleri elleri kelepçeli olarak götürdüklerini gördüm. Kimilerinin yüzleri yaralıydı, kanlar vardı. 1985 yılının Ocak ayıydı. Kırçali'ye 29 km kalınca, Most diye küçük bir köy vardı. İçeride trende arama yapılyordu. Arama sırasında trendeki herkes Türk'tü. Kimse konuşmuyordu, içlerinden biri beni fark etti. Bana sordu; Sen nereye gidiyorsun? Ben Kırçali'ye gidiyorum, Varna'da yaşıyorum dedim. Sen yanmışsın gülüm dedi. Neden derken içeriye silahlı polisler geldi ve herkesin kimliklerini çıkarmasını istediler. Ben olayları duyduğum için Varna'dan kimliğimi yanıma almamıştım. Benim kimliğimde Cemil Mehmet Türk yazıyordu, onu kaptırmak istemiyordum. Başka belgelerim vardı. Futbol antrenörlük belgem vardı, onu gösterdim. Bunlar yeterli değil dediler ve beni kelepçelediler. Onlar beni Varna'dan beri takip etmişler. Beni tutukladılar, bir jipe bindirdiler ve Kırçali Emniyet Müdürlüğü'ne götürüldüm. Götürüldüğüm odada duvarlarda kan izleri vardı. İnsanlar yerlerde kelepçeli yatıyor, kimse konuşmuyordu. Pencereden baktım, yüzlerce kişiyi götürüyorlardı. Bazıları ağlıyordu. Türk isimlerine yakın isimler almak istiyorlardı. Mesela bir kızı hatırlıyorum o çok ağladı. Sevda ismine yakın bir Bulgar ismi istiyordu. Polisler temiz Bulgar ismi vereceğiz diyorlardı. O soğuk havada insanlar getiriliyordu. Dışarıda kar vardı ve karakolda pencereler kırıldı. Durmadan hopörlerden Bulgarca marşlar çalınıyordu. Nezarathanede Kırçali'de isimleri değiştirmeye karşı çıkanlar vardı. Çok kötü bir durumdu, ağlayanlar, feryat edenler. Yarım saat sonra beni üst kata çıkardılar. Bulgar istihbaratı benim belgelerimi aldı; Sen ne arıyorsun burada? Diye sordu. İki kişi sorguya başladılar, sonra odaya 2 sivil daha geldi. Ayaktaydım, gelenlerden biri odaya girer girmez bana bir yumruk patlattı ve ben yere serildim. Beni yerden kaldırdı ve kiminle görüşeceksin ve buraya niçin geldin? diye sordu. Ben hemen akrabalarımın birinin ismini verdim, onu ziyarete geldim dedim. Ben olayları bilmiyorum ve neden buraya getirildim anlamıyorum dedim. Ondan sonra birkaç kez daha bana tekme tokat vurdular. Ben akrabalarımın bir doktorun ismini vermiştim. Beni bir gün nezarathanede tuttular, sonra biletimi aldılar ve burada gördüklerini hiçbir yerde anlatmayacaksınız diye tembihlediler. Bir memur bana Varna'ya emniyet müdürlüğüne gitmemi orada benimle görüşeceklerini söyledi. Ben Varna'ya döndüm, eve geldim yüzümdeki kan izlerini sildim. Varna emniyet müdürlüğüne gitmeden daha eve varır varmaz geldiler ve beni tutukladılar. Kırçali cehennem gibiydi, ama Varna'da bir şey yoktu. Polisler gelmeden akrabalarımın bazıları geldiler, benim yüzümü görünce ağlamaya başladılar. Duyduklarımız gerçekmi dediler. Evet dedim ancak fazla konuşmaya gerek yok (Cemil Birtane, kişisel görüşme, 17.03.2016).

Bulgaristan'da bu süreçte ismini Bulgar isimleriyle değiştirmeyen Türkler sağlık hizmetlerinden yararlanmama, işten çıkarılma, bankalardan para çekememe, maaş alamama gibi yaptırımlar ile karşılaştılar. Türkler yeni isimlerini kapı zillerine yazmak zorundaydılar, her türlü yazışmayı Bulgarca isimler ile yapacaklardı (Dayıoğlu, 2005, s. 299).

1985 yılının Ocak ayında Sofya'daki okulumdan Kırçali'ye gitmek istedim. Kırçali'ye köyüme giderken iki, üç kez kontrol noktalarından geçtim. Kontrol noktalarında pasaportuma bakarak isim bölümünü kontrol ediyorlardı. Ben Türk ismimi değiştirmemişim. Kontrol noktalarında bana pasaportumu değiştirmem söylendi. Bende tamam dedim ancak tatilim bitince pasaportumu değiştirmeden Kırçali'den Sofya'ya dönmek istedim. Dönüş biletimi almaya gidince bana Türk pasaportunu değiştir öyle gel dediler. Devlele işiniz varsa mutlaka isminizi değiştirmek zorundaydınız (Gürsel Şen, kişisel görüşme, 13.Şubat 2016)

1985 yılının ilk aylarındaki bu isim değişikliği Bulgaristan Türkleri için tam bir yıkım oldu. Çünkü zorla isim değişikliği, aslında dolaylı olarak bir ırk, dil, din ayrılığının kurnaz bir şekilde tasfiye edilmesiydi.

Bir insanın seçtiği ismi değiştirmek onun kişilik haklarına ve hürriyetine saldırmak anlamına geliyordu. Bulgaristan'da Sliven'e bağlı Yablanova/Alvanlar köyünde görüştüğümüz Mustafa Cafer Marhem isim değişikliğinin anlamını şu şekilde tanımlıyordu:

Dünyanın en büyük hatası demek. Sen bir insanın ismini değiştir, özgürlüğünü al. O kişinin diline, dinine, tarihine karşı en büyük hakareti yap. Şimdi bir laf var buralarda, mezarlıklarda kemikleri sızlayan insanlar var deniyor. Bulgar adlarıyla gömüldüler, kaldılar. En kötü bir şey, en çirkin bir şey. Bu insana en büyük zulüm (Mustafa Cafer Marhem, kişisel görüşme, 14.05.2016).

3-Bulgaristan'da Türkçenin yasaklanması

Bulgaristan'da 1984 Aralık ayından sonra Yeniden Doğuş (Soya Dönüş) Süreci'nin uygulanmasıyla birlikte Türklerin kamuya açık alanlarda Türkçe konuşması yasaklandı. Türklerin yaşadığı yerlerdeki dükkan ve restoranlarda "Bu iş yerinde Bulgarca dışındaki bir dilde konuşmak yasaktır" ve "Bulgar vatandaşları arasında yalnızca Bulgarca konuşulacaktır" gibi levhalar asılmaya başlandı. Türkçe konuştukları saptanan kişiler toplum huzurunu bozdukları gerekçesiyle 5 ila 20 leva arasında değişen para cezalarına çarptırıldılar. Bu yasağı etkin hale getirmek için para cezaları zamanla 50 ilâ 100 levaya kadar arttırıldı. Suçun tekrarı halinde bir aylık maaş kesintisi uygulanmaya başlandı. Bu yaptırımları işten uzaklaştırmalar izledi. Kimi durumlarda iki yıla kadar hapis ve sürgün cezası uygulandı. Bulgaristan yönetimi Türkçe gazete ve dergilerin yayınlanmasını yasaklamanın dışında, 1952-1953 döneminde Şumnu, Kırçali ve Razgrad'da açılan Türk tiyatrolarını kapattı. Bulgar radyosunun Türkçe yayınları⁵ sona erdi. Kütüphanelerde bulunan Türkçe kitaplar toplandı. Türkçe olan coğrafi yerlerin ve yerleşim yerlerinin isimleri değiştirildi. Türkçe şarkı söylemek ve dinlemek yasaklandı (Dayıoğlu, 2005, s. 297-298).

Türkçe konuşmak yasaktı. Türkçe konuşursan seni dinleyen bekçiler ceza keserlerdi. Bazı Bulgarlar yolda senin Türkçe konuştuğunu duysalar, karşı çıkarlardı. 1985 yılında en küçük oğlum birinci sınıf diğeri ise ikinci sınıfa gidiyordu. Okula müfettişler gelmiş. Bende spor ayakkabısı kaybolmasın diye Türkçe adı yazdım. O günde müfettişler benim yazdığım yazıyı görmüşler ve öğretmeni okuldan atmışlar. Öğretmen de Türk'tü. Sen görmüyor musun ayakkabıdaki yazıyı diye okuldan atmışlar. Bu kadar düşmanlık vardı. Ben kabullenemiyorum. 3 tane çocukla çok şey çektim. Çok zordu (Elif Özyiğit, kişisel görüşme, 29.04.2016).

Türkçenin yasaklanması Bulgarların Türkleri asimile etme politikalarının en önemli adımlardan biriydi. Çünkü anadil ulusal duygu ve düşünceyi yansıtan, kişinin aidiyetini belirleyen etnik ve ulusal kimliğin başlıca yapıtaşlarıdır. İnsan anadiliyle düşünür, hayaller kurar, rüyalar görür. Dil toplumlar için birleştirici rol oynar (Yalımov, 2016, s. 135). Bulgarların istediği Türklere dillerini unutturarak onların kimliklerini ellerinden almaktı.

4-Bulgaristan Türklerine dini ve kültürel alanlarda yapılan baskılar

Din olgusu, dil olgusu gibi milletlerin ulusal bilincinin ve kimliğinin pekişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Din etnik, ulusal ve dilsel halk topluluklarını, bir taraftan birleştirip bütünleştirmekte,

⁵ İlk Türkçe radyo yayını 1945 yılında Eski-Zağara (Stara Zagora) radyosunda başladı. Rodoplara yönelik bu yayınların Türkler tarafından da sevilmesi üzerine Sofya ve Varna radyosunda da Türkçe yayınlar başladı. 1949-1950 göçünden sonra Türkleri yatıştırmak için radyolar Türkçe yayınların süresini bir buçuk saate çıkardılar. Bu kararın uygulanmasından sonra Eski Zağra ve Varna radyolarında Türkçe yayınlar durduruldu. 1953 yılında Sofya radyosunda Türkçe yayınlar Müdürlüğü kuruldu. 1964 yılında yayın süresi 4,5 saate çıkarıldı. Bulgaristan komünist partisi Merkez Komitesi Politbüro'sunun 25 Şubat 1969 tarihinde aldığı "Türk ahali arasında çalışmaları daha da iyileştirmek, onu, sosyalizm savaşında Bulgar halkına tamamiyle katmak" kararıyla Türklere verilen bütün haklar ve basın yok edilme sürecine girdi. Bu karardan sonra Türk, tiyatroları, okulları gazeteleri, radyo yayınları adım adım azaltıldı. Türkçe radyo yayınları da 1985 yılında zorla isim değiştirme kampanyasının başlarında tamamen durduruldu. (İsmail Cambazov, *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık*, İstanbul 2011, s.78-79).

öte yandan bu toplulukları diğerlerinden ayırmaktadır (Yalimov, 2016, s. 216). Din içinde bulundurduğu ritüeller, dualar, ilahiler, bayramlar, kutlamalar ile büyük bir kültürel miras oluşturmakta, bu dini ve kültürel miras ise toplumun geleceğinin bekçisi durumundadır (Smith, 2009, s. 52). Bulgaristan'da yaşayan Türkleri Bulgarlardan koruyan, kimliklerini muhafaza eden İslam dini, Bulgarlar için her zaman büyük bir düşman olarak görülmüştür.

Bulgaristan'da 9 Eylül 1944 tarihinden sonra kurulan Sovyet tipi totaliter rejim daha önce temelleri sarsılan dini eğitim sistemini tamamen ortadan kaldırmıştı. Kur'an-ı Kerim, 1946'dan sonra 1. Sınıftan 7. Sınıfa kadar haftada ikişer saat seçmeli ders olarak okutuldu. Ancak daha sonra Bulgaristan'da tamamen din eğitimi kaldırıldı. Bulgaristan'da bulunan medreseler 1948/49 öğretim yılında Türk okullarına dönüştürüldü, ya da tamamen kapatıldı. Din eğitim vermesi için Şumnu'da açılan Nüvvab Okulu 1947/48 öğretim yılında düz liseye dönüştürülerek din derslerinin sayısı asgariye indirildi. 1951/52 öğretim yılında ise öteki okullarla birlikte liselerde din eğitimi yasaklandı. Bulgaristan Parlamentosu'nda 24 Şubat 1949 tarihinde onaylanan Dini Cemaatler Yasası, yeni kuşakların eğitim ve öğretimini, dini kurumların yetki alanından çıkarıp devlete bıraktı. Bundan böyle Bulgaristan'da kırk yıla yakın bir süre okullarda resmen din eğitimi verilmedi. Ancak zorla kimlik değiştirme politikasına karşı Müslüman ülkelerinde beliren tepkiyi önlemek amacıyla Bulgaristan idaresi 15 Ekim 1986'dan-15 Nisan 1987 tarihine kadar Sofya'da altı aylık bir imam kursu düzenledi. Burada ders veren ve kursa devam edenlerin hemen hemen hepsi ateistti. Zaten amaç, Müslüman ülkelerin gözünü boyamakla birlikte ateist hocalar yetiştirmektir. Aynı amaçla SSCB'deki Taşkent medresesine dört genç gönderildi. Ancak bunlar din eğitimi vermek için kesinlikle yeterli değildi (Yalimov, 2016, s. 249).

Bulgaristan'da komünistlerin iktidara gelmesinden sonra sadece dini eğitim bitirilmemiş aynı zamanda Türk azınlığına ait olan camilere de büyük zararlar verildi. Bulgaristan'daki camiler işlevsel olarak Ortadoğu'daki ya da başka yerlerdeki camilerden farklıydı. Bulgaristan'daki Müslüman köylerinde bütün toplum organizasyonları caminin etrafında gerçekleşirdi. Camiler sadece ibadet edilen, namaz kılınan yer değil aynı zamanda İslami geleneklere (Doğum, sünnet, evlenme, ölüm vb. faaliyetlerde) göre yaşamaya çalışan topluluğun bir merkezi durumundaydı. Camiler bir toplantı merkezi konumundaydı. Yaşlılar toplumu ilgilendiren konuları buralarda konuşurlar, karara bağlarlardı. Dinsel liderler aynı zamanda topluma öğretmen, başkan, doktor olarak hizmet eden kişilerdi. Çoğu zamanda dinsel liderler aynı zamanda Bulgaristan toplumundaki siyasi liderlerdi. Komünist idareciler iktidarlarını güçlendirdince camileri kapattı, bir kısmını ambara, okula çevirdi, onları bakımsız bıraktı ve kasten yıkılmaya terk etti. Yıkılan camilerin yerlerine de yenisi yapılmadı. Osmanlı zamanında yapılan tarihsel veya mimari olarak turistlerin dikkatini çekebilecek bazı camiler turizmin hizmeti için bırakıldı. Çok az sayıda küçük cami ibadet için açık bırakıldı. Din adamı sayısı azaltıldı. Bulgar idareciler kendi propagandalarında kullanabilecekleri din adamlarını müftülüklere getirdi. Müslümanlar Cuma namazlarını eda etmek için cami bulunan ve çok kısa olmayan mesafelerdeki yerleşim yerlerine gitmek zorunda kaldı. Camilerin kapatılmasının dışında İslam'ın öğretimi evlerde ve okullarda yasaklandı. Minarelerden ezan sesi duymak imkansızdı. Kur'an-ı Kerimler ve dini yayınlar toplatıldı ve bunların dışarıdan ithali yasaklandı. İslami inanç ve pratiği zayıflatıldı (Eminov, 2000, s. 218-219).

Bulgar idareciler camilerin sayısını azaltmakla birlikte, camiye gidenleri çok dikkatli bir şekilde fişliyorlardı. Dini ibadet için camiye giden Türk asıllı öğretmenler, memurlar takip ediliyor, işten atılıyor; öğrenciler ise okullardan ihraç ediliyordu. Bu baskılar sonrasında her gün camiye gidenler azalıyordu (Erdi, 2009, s. 29).

1980'li yıllarda neredeyse camiye gitmek yasaktı. İsim değiştirmeden sonra memurlara nöbet veriyorlardı. Cuma günü caminin önünde namaza gelenleri tespit edeceksin, bize bildireceksin.

Öğretmenlere, kooperatifte memurlara muhtarlıktaki memurlara bu görevi veriyorlardı (Mümin Çolakoğlu, kişisel görüşme 14.02.2016).

Yeniden Doğu Sürecinin (1984-1989) uygulandığı yıllarda Kırcalı'de Tosçalı köyünde öğretmenlik yapan Aynur Güler o günlerde nasıl caminin önünde nöbet tutmaya zorlandıklarını şöyle dile getiriyordu:

Bayram günlerinde caminin önünde durmaya Bulgar yetkililer tarafından mecbur edildik. Bu yalan değil. Bize denirdi ki camiye yaşlılar gidecek gençler gitmeyecek. Bir yaş sınırı da söylemezlerdi. Kimi not edeceksin 40 yaşındakileri mi, yoksa daha yaşlıları mı? Benim gibi o dönemde Bulgaristan'da devlet memurluğu yapan herkes camilerin önünde insanları fişlemek için nöbetlere zorlandılar. Eğer yapmazsanız işten atılırdınız, ondan sonrası belki hapse bile giderdiniz (Aynur Güler kişisel görüşme, 21.03.2016).

Yeniden Doğu Sürecinde Bulgar devlet adamları din aleyhindeki propagandalarını arttırdılar ve bütün dini ibadetleri ve ritüelleri yasakladılar. Bulgaristan medyasında İslami ritüellere geniş bir saldırı başladı. Sünnetin barbarca ve pagan kültüründen kalan bir gelenek olduğu iddia edildi ve taş devrinden kalma, bir gelenek diye yasaklandığı açıklandı. Ramazan ayındaki orucu yasaklamalarının gereği olarak da: ilk olarak bir aylık orucun hastalıklara karşı bağışıklık sistemini zayıflattığı iddia edildi, diğer yasaklanma sebebi ise ekonomikti. Hasat zamanına gelen oruç işçilerin performansını olumsuz etkiliyor, bu da ekonomik olarak zarar veriyordu. Kurban bayramı içinde yasaklar getirilmişti. Bunun sebepleri ise şu şekilde ifade ediliyordu: Çok kısa bir süre içerisinde yenilen fazla miktarda et ciddi sindirim sistemi problemlerine yol açmaktadır. İkinci olarak da çok miktarda kuzunun kesilmesi ekonomik olarak Bulgaristan için bir kayıptı ve hükümet bundan dolayı döviz kaybetmekteydi. Türklerin ve diğer Müslüman kadınların giymiş oldukları geleneksel giyecekler, dinsel kıyafetler olarak kabul edildi ve bunlara karşı kampanyalar başlatıldı. Bu giysiler kadınların erkeklere itaatlerinin bir sembolü olarak gösterildi (Eminov, Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria, 1997, s. 98). Tüm bu yasaklara rağmen Bulgar idareciler Türk toplumunu çok yakından izleyerek bu yasakların dışına çıkılıp çıkmadığını kontrol ediyorlardı.

Çocuklarını sünnet ettirenler ya da sünnet eden kişiler hapis cezasına çarptırıldılar. Bulgar yetkililer Türk okullarına gelerek çocukların sünnet yapıp yapılmadıklarını kontrol ederlerdi. Belki öğretmenin uygulamasıydı ama özellikle Ramazan ayında öğretmen masasının üstünde bir sürahi ve bardak bulunduğunu hatırlıyorum. Türk çocuklarının oruçlarını açmaları istenirdi (Mümin Çolakoğlu, kişisel görüşme, 14.02.2016).

1980'li yıllarda Türklerin cenazelerini camiye götürmeleri yasaklandı. Müslümanların cenazeleri Bulgarlarla ortak mezarlıklara gömülmesi şart koşuldu. Müslümanların sanduka ile gömülmesi zorunluluğu getirildi. Halka bu ağır geldi. Fakat memur mezarlıklar cenaze törenlerine gelerek cenaze sandık içinde toprağa verinceye kadar başında durdular. Bu defa cenaze sahibi geceleyin mezarı açtı, ölüsünü sırtındaki kostümü çıkararak, kefene sardı ve tekrar gömdü. Çok geçmeden bu da duyuldu ve devlet memurları mezarları açmaya başladılar(Cambazov, 2011, s. 235)

Bulgaristan'da Türk kültürü, gelenekleri görenekleri artık yasaktı. Düğünlerde Türkçe şarkı söylemek, geleneksel oyunları oynamak yasaklandı. Düğünlerin lokantalarda yapılmasına karar verildi. Parti yetkilileri evlenen kızların erkek evine kapalı gitmelerini yasakladılar. Cenazeleri müzikle gömmeyi kural haline getirdiler. Gelinin ata binmesi, düğünlerde takı takmak her şey yasaklandı(Cambazov, 2011, s. 211-213).

5-1989 göçü

Bulgaristan Komünist Partisi'nin 1984 yılının Aralık ayında Türklere karşı başlatıp Yeniden Doğuş adını verdiği Bulgarlaştırma politikası Türklere arasında büyük bir huzursuzluğa sebep oldu. Türklere isimlerinin değiştirilmesi, Türkçenin yasaklanması, dini ve kültürel alandaki baskılar, Türklere için Bulgaristan'ı yaşanmaz kılıyordu. Komünist idarecilerin yaptığı baskılara direnen Türklere ise şiddetli bir şekilde cezalandırılıyorlardı. Kimliğini değiştirmemek için direnen Türklere cezaevlerine, Belene ve Bobovdol denilen toplama kamplarına sürüldüler. Bu baskılar sonucu Bulgaristan'da 1985 Mart ayına kadar iki bin beş yüz Türk'ün öldürüldüğü tahmin edilmektedir (Yıldırım, 2018, s. 65). Bulgar komünist idareciler zor kullanarak Türklere Bulgarlaştırabileceklerini düşünmüşlerdi. Ancak bu çalışmamız süresince yapmış olduğumuz sözlü tarih çalışmaları bunun tam tersinin olduğunu, Yeniden Doğuş sürecinin Türklere milli bilinçlerinin güçlenmesini sağladığını gözlemledik.

Yeniden Doğuş Süreci'nin uygulandığı 1984-1989 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti de Bulgaristan'da soydaşlarına yönelik baskılara karşı harekete geçti. 1985 yılı Ocak ayında baskıların durdurulması için en üst düzeyde girişimlerde bulundu. Türkiye'nin İstanbul, Bursa, Edirne gibi önemli illerinde Bulgarların zulmüne karşı yürüyüşler ve protesto mitingleri düzenlendi. Üniversiteler, dernekler, meslek kuruluşları bildiriler yayınladılar. Bulgaristan'a notalar verilerek Türk Azınlığa yaptığı mezalimi durdurması için çağrılarda bulunuldu. Bulgaristan, Türkiye'nin ülkesindeki Türklere ilgilenmesini "içişlerine müdahale" olarak yorumladı ve Türkiye'nin kapsamlı bir göç antlaşması tekliflerini reddetti. Türkiye ikili görüşmelerle çözemediği bu konuyu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İslam Konferansı Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumlara götürerek Bulgaristan'ın haksız ve çağdışı tutumunu protesto etti (Yıldırım, 2018, s. 66).

Bulgaristan'da 1989 yılına gelindiğinde birçok insan hakları derneği kurulmuştu. Türklere çoğunluğunu Bulgarların kurduğu bu derneklere katılarak aktif bir şekilde rejimin uygulamalarına karşı çıkmaya başladılar. 1989 yılında Bulgar Komünist Partisi'nin uygulamalarını protesto eden yürüyüşler ve gösteriler yapıldı. Aynı dönemde Yeniden Doğuş sürecinde direnen ve ceza alan Türklere birlikte kurulan İnsan Hakları derneklerine üye olanlar sınır dışı edilmeye başlandı. Bu gelişmelere kayıtsız kalamayan Bulgaristan Parlamentosu 1989 yılının Mayıs ayında yaptığı bir yasa değişikliği ile Bulgaristan dışına seyahatleri serbest hale getirdi (Kemaloğlu, 2012, s. 149). Köşeye sıkışan Bulgaristan Komünist Partisi lideri Todor Jivkov nihayet 29 Mayıs 1989'da televizyonda yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin Bulgaristan'dan göç etmek isteyen Türklere kapılarını açmasını istedi. Dönemin Türkiye Başbakanı Turgut Özal'da Jivkov'a Türkiye'nin kapılarının herkese açık olduğunu söyledi. Karşılıklı beyanatlardan sonra Bulgaristan 1 Haziran 1989'dan itibaren Türklere sınıra yığmaya başladı. Bu tarihten 1990'a kadar vizesiz olarak Türkiye'ye giriş yapan soydaşlarımızın sayısı 345.960 kişidir. 2 Haziran 1989'dan Mayıs 1990'a kadar vize alarak Türkiye'ye gelenlerin sayısı ise 34.098 kişidir. Gelen soydaşlarımızdan bazıları Türkiye'ye ayak uyduramamış ve Bulgaristan'a dönmüştür. Bulgaristan'a geriye dönüş yapanların sayısı 133.272'dir. Türkiye'de yeni bir hayat kuran soydaşlarımızın sayısı ise 212.688'dir (Şimşir, Bulgaristan Türklere, 2012, s. 447).

Sonuç

Bulgaristan 1878 Berlin Antlaşması ile Prenslik olarak kurulduğunda ülkedeki Türklere ve Bulgarların nüfus oranları birbirine eşitti. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi döneminde ve Balkan Savaşları'nda bölgedeki Türklere katliamlara maruz kalmışlar ve asırlardır varlıklarını sürdürdükleri Bulgaristan'dan göçe zorlanmışlardı. Bu katliamlar ve göçler Bulgaristan'daki Türklere ekonomik ve demografik gücünü

kırmıştı. 1926 yılında Bulgaristan'daki Türklerin nüfusu % 10 civarlarına geriledi ve bundan sonra hiç bir zaman Bulgar yöneticiler bu nüfus oranının %10'un üzerine çıkmasına müsaade etmediler. Tarihi süreç içerisinde Bulgaristan'da birçok farklı ideoloji iktidara geldi. Sadece I. Dünya Savaşı sonrası 1919-1923 yılları arasındaki Bulgaristan Çiftçi Partisi'nin iktidarını saymazsak, Bulgaristan'da iktidara gelen tüm iktidarların ve temsil ettikleri ideolojilerin Bulgaristan'daki Türklere baskı politikasını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bu baskı politikasının altında yatan sebep ise Bulgaristan'ın kurulduğu günden itibaren homojen bir ulus oluşturma çabasıydı.

Bulgaristan 1984 yılına kadar ülkesinde bulunan başta Makedon, Pomak ve Roman gibi azınlıkları asimile etmiş ve gözünü en büyük nüfusa sahip olan Türk azınlığına dikmişti. Bulgaristan Komünist Partisi 1944 yılında iktidara geldikten sonra Türkleri asimilasyonu için son derece planlı ve sinsi bir program uyguladı. Komünist idareciler öncelikle Türklerin okullarını Bulgar okulları ile birleştirmişler, okullardan Türkçe derslerini kaldırmışlar, Türk örf ve adetlerini, giyilen kılık kıyafetleri gericiilik alameti sayarak onlara karşı savaş açmışlardı. Din eğitimini engellemişler, camileri ve medreseleri kapatmışlardı. Türkçe yayın organları ile kendi propagandalarını yaparak tek tip insan yetiştirme çabasına girişmişlerdi.

Bulgaristan'daki Türk varlığının tamamen ortadan kaldırılmak için Bulgar idareciler 1984 yılında Yeniden Doğu Süreci/Vızroditenprotses adı altındaki bir programı uygulamaya başladı. 1984 yılının Aralık ayında başlayan bu süreçte Türklerin Bulgarların soyundan geldiği iddia edildi ve bunun sözde bilimsel olarak ispat edildiği açıklandı. Bu dönemde Türklerin isimleri değiştirilmiş, Türkçe konuşmak, sünnet, cenazelerin İslami usullere göre defnedilmesi ve Türklerin kimliklerini ortaya koyan her türlü gelenek ve görenek yasak ilan edildi. Bunlara direnenler cezalandırıldı ve Bulgaristan'daki milyonlarca Türk bir anda kağıt üzerinde Bulgar yapıldılar. Ancak bu asimilasyon politikaları Türkler tarafından hoş karşılanmadı, tersine yapılanlar Türk kimliğini güçlendirdi. 1989 yılında yaptığı yanlışın farkına varan Bulgar Komünist Partisi Türklerin anavatana Türkiye'ye göçlerine izin verdi.¹ Haziran 1989'dan sonra yüz binlerce vatandaşımız anavatan Türkiye'ye göç ettiler. Tüm bu yaşananların ardından Bulgaristan'da Türk varlığı için direnen, tüm yapılan baskılara ve zulümlere karşı kimliklerinden, dillerinden, dinlerinden adetlerinden vazgeçmeyen kahraman insanların hikâyeleri kaldı.

Kaynakça

- Atasoy, E. (2011). Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Cambazov, İ. (2011). Bulgaristan Türk Basını tarihinde Yeni Işık (Nova Svetlena). İstanbul.
- Crampton, R. (2007). Bulgaristan Tarihi. (N. Ekici, Çev.) İstanbul: Jeopolitika Yayınları.
- Dayıoğlu, A. (2005). Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirhan, H. (2017). Canlı Tanıklarıyla Belene Toplama Kampından Anavatan Türkiye'ye Zorunlu Göç. H. Demirhan, & O. Köse (Dü.) içinde, Geçmişten Günümüze Göç (Cilt 2, s. 361-377). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Dimitrov, V. (2000, December). In Search of Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1989. JEMIE (Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe) , 1-122.
- Eminov, A. (2000). There are No Turks in Bulgaria. K. Karpat içinde, In The Turks of Bulgaria: the history culture and political fate of minority (s. 203-222). İstanbul: Isis Press.
- Eminov, A. (1997). Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria. London: Hurst&Company.

- Erdi, İ. B. (2009). *Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Ersoy-Hacısaliğoğlu, N. (2012). 1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları. 89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç (s. 171-198). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR)&Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED).
- Gülmen, O. (2011). *Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler*. Ankara: İtalik Kitapları.
- Karpat, K. (2010). *Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş.
- Kayapınar, A. (2012). Bulgar Tarihçilerinin Komplo Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan'daki Türk azınlığına Etkileri. N. Hacısaliğoğlu, & M. Hacısaliğoğlu içinde, 89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç (s. 99-121). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR)&Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED).
- Kemaloğlu, A. (2012). *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Maral, F. (2013). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü*. İstanbul: Ayrım Yayınları.
- Memişoğlu, H. (1995). *Bulgaristan'da Türk Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sabev, O. (2012). Osmanlı Sonrasında Bulgaristan'da Yeniden Doğuş Süreçleri. N. Hacısaliğoğlu, & M. Hacısaliğoğlu içinde, 89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç (s. 121-137). İstanbul: Yıldız teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz araştırmaları Merkezi (BALKAR)&Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED).
- Smith, A. D. (2009). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşir, B. N. (2012). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1992). *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*. Bulgaristan Türk Varlığı Bildirileri (s. 47-66). Ankara: T.T.K.
- Yalımov, İ. (2016). *Bulgaristan Türk Topluluğu'nun Etnokültürel ve dinsel kimliği*. Sofya: Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü.
- Yıldırım, B. (2018). *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.